

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit v.w.o.-h.a.v.o.-m.a.v.o.-v.b.o. Voorts heeft de CEVO op grond van artikel 39 van dit Besluit de *Regeling beoordeling centraal examen* vastgesteld (CEVO-02-806 van 17 juni 2002 en bekendgemaakt in Uitleg Gele katern nr. 18 van 31 juli 2002).

Voor de beoordeling zijn de volgende passages van de artikelen 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 2 De directeur doet de van de examinator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de gecommitteerde toekomen.
- 3 De gecommitteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door de CEVO.
- 4 De examinator en de gecommitteerde stellen in onderling overleg het aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Komen zij daarbij niet tot overeenstemming dan wordt het aantal scorepunten bepaald op het rekenkundig gemiddelde van het door ieder van hen voorgestelde aantal scorepunten, zo nodig naar boven afgerond.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de CEVO-regeling van toepassing:

- 1 De examinator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinator en door de gecommitteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.

3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:

- 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
- 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend, in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
- 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
- 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
- 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
- 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;
- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen.

4 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

5 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.

6 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan de CEVO. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.

7 Scorepunten worden toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.

8 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen. Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur. De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.

N.B.: Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.

3 Vakspecifieke regel

Voor het examen filosofie HAVO kunnen maximaal 40 scorepunten worden behaald.

4 Beoordelingsmodel

Antwoorden

Deel-
scores

Opgave 1 The Matrix

Maximumscore 2

1 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg waarom Morpheus opvatting tot het materialisme gerekend kan worden
- het verband tussen materialisme en monisme met verwijzing naar het citaat

1
1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Het materialisme stelt dat denken en ervaren identiek zijn aan hersenprocessen. Morpheus zegt dit ook, wanneer hij beweert dat wat wij als 'echt' ervaren het gevolg is van materiële stoffen en processen
- Als voorbeeld noemt Morpheus zintuiglijke ervaringen die als elektrische signalen door de hersenen worden verwerkt. Dit materialisme is daarom monistisch te noemen; er bestaat geen van de materie onafhankelijke geest

1
1

Maximumscore 3

2 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- 'intentionaliteit' als eigenschap van bewuste gedachten
- deze eigenschap verwerkt in een argumentatie tegen het materialisme

1
2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Gedachten hebben de eigenschap 'intentioneel' te zijn, dat wil zeggen dat ze altijd ergens op gericht zijn
- Dit kan als bezwaar tegen het materialisme gebruikt worden omdat hersenprocessen niet ergens op gericht zijn. Hoewel neuronen een gedachte mogelijk kunnen maken, zijn die neuronen zelf niet gericht op datgene waar een gedachte wel op gericht is

1
2

Maximumscore 4

3 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een argumentatie op basis van de identiteitstheorie waaruit de conclusie volgt dat computers niet kunnen ervaren
- een andere conclusie op basis van het minder strenge materialisme

2
2

voorbeeld van een goed antwoord:

- De identiteitstheorie stelt dat een type gedachte identiek is aan een type hersenproces. Strikt genomen zullen machines dus niet kunnen denken, omdat ze niet van dezelfde materie zijn als de hersenen
- Minder strenge materialisten stellen dat er wel iets stoffelijks verondersteld moet worden, maar dat niet altijd en niet helemaal is vast te leggen welke stof dit moet zijn. Het is denkbaar dat andersoortige materie tot hetzelfde in staat is als de hersenen

2
2

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 2	
4 ☐ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• de overeenkomst tussen het ‘Chinese Kamer experiment’ en de beschrijving van Coolen	<u>1</u>
• de opvatting van Searle dat computers niet kunnen begrijpen, zoals mensen dat kunnen	<u>1</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Searle beredeneert dat een computer, net zoals bij het Chinese Kamer experiment het geval is, alleen maar bepaalde regels volgt zonder enig begrip van betekenis. De persoon in de kamer begrijpt niets van wat hij/ zij uitvoert Hetzelfde geldt voor de robot in het citaat van Maarten Coolen: de computer neemt waar volgens een bepaalde procedure zonder daar betekenis aan toe te kennen	<u>1</u>
• Volgens Searle betekent dit dat robots of computers niet tot het begrijpen van betekenis in staat zijn of dat hoeven te zijn. Er is daarom geen sprake van begrijpen zoals wij mensen dat doen; begrijpen, heeft voor ons een betekenis die niet samenvalt met het volgen van regels	<u>1</u>
Maximumscore 4	
5 ☐ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• het antwoord van Nagel op de vraag of machines smaak kunnen ervaren: dit kunnen we niet weten	<u>2</u>
• het antwoord van Nagel gebaseerd op zijn gedachte-experiment van de vleermuis	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Volgens Nagel kun je niet concluderen dat een machine smaak kan ervaren. Het tegenovergestelde kan ook niet. Het subjectieve aspect van iedere menselijke ervaring sluit het kunnen maken van een dergelijke conclusie uit. We zitten vast aan onze eigen typische menselijke manier van waarnemen. Nagel is het dus niet eens met Mouse vanwege de onmogelijkheid van een dergelijke conclusie	<u>2</u>
• Het gedachte-experiment van de vleermuis laat zien dat we ondanks al onze kennis van hoe een vleermuis functioneert, toch niet kunnen weten hoe het is om een vleermuis te <i>zijn</i> . Datgene wat je zou kunnen noemen ‘hoe het is om te ...’, het ervaringsaspect van in dit geval een vleermuis te zijn, impliceert dat wij volgens Nagel niet in staat kunnen zijn om ons te verplaatsen in een vleermuis. Op grond van dit argument kunnen we ons evenmin in een computer verplaatsen; en kunnen dus ook niet een antwoord geven op de vraag hoe deze iets ervaart	<u>2</u>
Maximumscore 3	
6 ☐ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• een weergave van de redenering van een utilist	<u>1</u>
• de beslissing van de utilist op basis van deze redenering	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Een utilist redeneert dat alle handelingen tot gevolg moeten hebben dat het geluk voor het grootst mogelijk aantal mensen als doel bereikt wordt	<u>1</u>
• Als dit bereikt kan worden door een dergelijke machine dan kan besloten worden de mensheid in die machine te stoppen. Alles wat het geluk vergroot, kan gerealiseerd worden in de ervaringsmachine.	<u>2</u>
of	
• Een utilist redeneert dat alle handelingen tot gevolg moeten hebben dat het geluk voor het grootst mogelijk aantal mensen als doel bereikt wordt	<u>1</u>
• De vraag is echter of dit geluk wel bereikt wordt en daarom toch besloten moet worden dit niet te doen. Het gaat immers om het grootste geluk als einddoel en het is denkbaar dat geluk aan waarde verliest als alle verlangens vervuld worden	<u>2</u>

Maximumscore 4

- 7 □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:
- een beargumenteerd antwoord met betrekking tot de vraag of filosoferen in een dergelijke machine mogelijk is, met daarin verwerkt de opvatting van Verbeek over wat filosoferen is 2
 - dit standpunt gekoppeld aan een monistisch of dualistisch uitgangspunt (met betrekking tot het probleem van lichaam en geest) 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Verbeek ziet filosoferen vooral als het vermogen van het denken om iets van alle kanten te bekijken en daarbij het geheel te betrekken. Essentieel hierbij is het streven om het inzicht te vergroten.

Filosoferen zoals opgevat door Verbeek is naar mijn idee niet mogelijk in een dergelijke machine, want deze machine vervult al je wensen en er is dan ook geen streven meer naar meer inzicht. Bovendien is er ook het streven om iets van alle kanten te bekijken en dit vereist een creatief zoeken naar andere invalshoeken die niet bij voorbaat te programmeren zijn 2

- Zodoende denk ik dat filosoferen meer is dan alleen maar elektrische signalen; elektrische signalen zijn niet tot het genoemde streven of tot creatieve invalshoeken in staat. Daarom neig ik meer naar een dualistisch uitgangspunt 2

Opmerking

Een antwoord vanuit het monisme, waarin gesteld wordt dat denken niets anders is dan elektrische signalen die 'vonken', dient ook goed gerekend te worden. Waarschijnlijk zal dan geconcludeerd worden dat filosoferen in de machine wel mogelijk is, mits aan de eis van programmeerbaarheid van 'streven' en 'inzicht' en dergelijke is voldaan.

Opgave 2 Denkende machines, lichamelijkheid en vervreemding**Maximumscore 3**8 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een beschrijving van de Turingtest 1
- een argumentatie waaruit blijkt of deze test een goed criterium biedt om vast te stellen of achter ‘Deep Blue’ een schaakprogramma zit of een mens 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- Bij de Turingtest stelt een mens-ondervrager in kamer A via een computer vragen aan een mens-of-computer-beantwoorder in kamer B en een mens-of-computer-beantwoorder in kamer C. De drie kamers zijn via een computerterminal met elkaar verbonden. De mens-ondervrager moet er binnen een bepaalde tijd door het stellen van vragen achter zien te komen in welke kamer de computer zit en in welke kamer de mens. Als blijkt dat de mens-ondervrager het verschil niet kan vaststellen tussen het computerprogramma en de mensvragen-beantwoorder binnen de gestelde tijd, dan heeft de computer de test doorstaan en kan hij als intelligent beschouwd worden 1
- Met de Turingtest – of een variant daarvan die niet op taal berust – zou je dus moeten kunnen vaststellen of de ‘mens-ondervrager’ aan de hand van de zetten van Kasparov en Deep Blue kan vaststellen wie er mens is en wie computerprogramma. Wanneer de mens-ondervrager – die dan wel een grootmeester in het schaken moet zijn – op grond van de zetten van Kasparov en Deep Blue niet kan vaststellen welke zetten van een mens en welke zetten van een computerprogramma afkomstig zijn, dan heeft Deep Blue de test doorstaan en kan dit programma in staat geacht worden tot menselijk denken. De test biedt dus een geschikt criterium 2

*Opmerking**Een negatief antwoord kan – mits juist en voldoende beargumenteerd – ook goed worden gerekend.***Maximumscore 2**9 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van het argument van Lady Lovelace 1
- de kritiek van Turing op dit argument 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Lady Lovelace doet de machine slechts wat we haar opdragen; iets nieuws scheppen is dus niet aan de orde 1
- Volgens Turing kon Lady Lovelace niet bedenken dat er een machine mogelijk is die wel iets nieuws kan scheppen. Dan zou het voor de Analytische Machine mogelijk zijn geweest – bij voldoende geheugencapaciteit en snelheid – om hetzelfde te doen. Haar argument zou dan vervallen 1

of

- Volgens Lady Lovelace doet de machine slechts wat we haar opdragen; iets nieuws scheppen is dus niet aan de orde 1
- Maar het gaat niet om de vraag of een machine ‘iets nieuws’ kan scheppen, maar om de vraag of een machine ons voor verrassingen kan plaats. En dat laatste gebeurt vaak genoeg. Om dit te herkennen is een ‘creatieve mentale handeling’ vereist en dan maakt het niet uit of deze verrassing van een mens, een boek of een machine komt 1

Antwoorden	Deel-scores
Maximumscore 3	
10 □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• weergave van de tegenwerping van Turing waarbij professor Jefferson aansluit: bewustzijn	<u>1</u>
• uitleg waarom volgens Turing de aanname van dit argument leidt tot solipsisme	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Het argument van bewustzijn: niet alleen iets doen, maar ook weten of beseffen dat je iets doet	<u>1</u>
• Volgens dit argument kan een machine alleen denken als hij ook echt weet wat hij denkt. Maar om te achterhalen of een machine ‘bewust denkt’ is het nodig om ons te verplaatsen in die machine. Voor onze kennis van andere mensen geldt hetzelfde: we zullen nooit kunnen weten of ze in staat zijn tot denken. Deze redenering leidt tot solipsisme, want het is immers onmogelijk je te verplaatsen in andermans bewustzijn, laat staan in het ‘bewustzijn’ van een machine	<u>2</u>
Maximumscore 3	
11 □ Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
• een bespreking van één van de volgende argumenten: het chimpansee-argument, het argument vanuit de zintuigen, het imitatie-argument	<u>1</u>
• een beargumenteerd antwoord op de vraag of de Turingtest overtuigend is aan de hand van één van de argumenten	<u>2</u>
voorbeeld van een goed antwoord:	
• Het chimpansee-argument houdt in dat we ervan uitgaan dat chimpansees kunnen denken, terwijl we ook weten dat geen chimpansee de Turingtest zal kunnen doorstaan.	<u>1</u>
• Net zoals het niet vinden van X’s vingerafdrukken op het moordwapen niet bewijst dat X de moord niet heeft gepleegd (hij had misschien wel handschoenen aan) volgt uit het niet kunnen spreken of het niet kunnen begrijpen van taal niet: niet kunnen denken	<u>2</u>
of	
• Het argument vanuit de zintuigen houdt in dat de computer de test zou kunnen doorstaan zonder de betekenis te kennen van de woorden die hij gebruikt.	<u>1</u>
• Het argument vanuit de zintuigen overtuigt niet, want de meeste woorden zijn niet gekoppeld aan een zintuiglijke ervaring, dus voor het begrip van deze woorden is deze ervaring niet noodzakelijk. Het doorstaan van de test biedt dus geen garantie voor ‘denken’	<u>2</u>
of	
• Het imitatie-argument: succes bij de Turingtest geeft aan dat de computer een goede imitatie kan geven van een denkend ding, hetgeen de vraag oproept of er wel een verschil is tussen een computer en een denkend ding.	<u>1</u>
• Het imitatie-argument is zwak, want er wordt geen onderscheid gemaakt tussen twee soorten imitaties. Imitaties waarbij wezenlijke kenmerken ontbreken (een gesimuleerde dood is geen echte dood) en imitaties die identiek zijn aan hetgeen dat wordt geïmiteerd (bijvoorbeeld in een laboratorium gemaakte steenkool). Maar een goede imitatie geven van een denkend ding betekent niet een denkend ding <i>zijn</i> . Hieruit volgt niet dat de Turingtest overtuigend is; wel is duidelijk dat het gebruikte argument tegen de test niet deugdelijk is	<u>2</u>

Antwoorden	Deel-scores
------------	-------------

Maximumscore 3

- 12 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:
- uitleg van de richting die Heidegger gaf aan het probleem mens-machine 1
 - weergave van wat volgens Heidegger de oorzaak is van de vervreemding tussen mensen zoals in het fragment van Forster 2

voorbeeld van een goed antwoord:

- De moderne wetenschap en techniek zijn teveel op zichzelf gaan staan en zijn los komen te staan van de alledaagse leefwereld van de mens. De mensen zijn het bondgenootschap met de dingen kwijtgeraakt. In plaats van dat de machine ons helpt, staan wij in dienst van de machine. De mens lijkt hoe langer hoe meer een machine in handen van de techniek te worden, denk maar aan de afhankelijkheid van mobiele telefoons voor persoonlijke contacten, de afhankelijkheid van e-mail voor zakelijke communicatie of de afhankelijkheid van de patiënt van de techniek in de gezondheidszorg 1
- De oorzaak van de vervreemding van de mens ten opzichte van de natuur en van elkaar ligt ver terug in de geschiedenis van de wijsbegeerte. Filosofen stelden vragen waardoor de mens zich tegenover de dingen ging opstellen. De oorspronkelijke band met de dingen verdween. Later – ten tijde van de wetenschappelijke revolutie – werd deze houding versterkt: wetenschap en techniek brachten apparaten en machines voort die onze relatie tot de werkelijkheid gingen bepalen. In het fragment van Forster wordt goed getoond hoe de oorspronkelijke band tussen mensen door machines onder druk komt te staan en leidt tot de ervaring van vervreemding: mensen voelen niet langer de band met een oorspronkelijke situatie 2

Maximumscore 2

- 13 Een goed antwoord bevat een argumentatie aan de hand van het citaat waarom Descartes een ontologisch dualist genoemd kan worden.

voorbeeld van een goed antwoord:

Uit het citaat blijkt dat Descartes in twijfel trekt dat de pijn voortkomt uit het geamputeerde lichaamsdeel. Pijn moet dan wel verbonden zijn met de geest, die los van het lichaam staat. Op grond hiervan zou je hem een ontologisch dualist kunnen noemen, want deze gaat ervan uit dat geest en lichaam ook in werkelijkheid zijn gescheiden.

Maximumscore 2

- 14 Een goed antwoord bevat de volgende elementen:
- een beargumenteerd standpunt over de vraag of machines lichamelijke kunnen ervaren 1
 - een verwerking van de zienswijze van Merleau-Ponty zoals die naar voren komt in het citaat 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Machines kunnen nooit lichamelijke ervaren, want ze leven niet in een onmiddellijk te ervaren omgeving. Mensen leven in directheid met hun omgeving dankzij de ervaring die hun lichaam hun verschaft 1
- Dit sluit aan bij de opvatting van Merleau-Ponty in het citaat: het lichaam kan slechts bestaan op basis van de zintuiglijke ervaring van het lichaam. Deze zintuiglijkheid vormt het fundament van mijn lichaam en daarmee van mijn bestaan in de wereld van objecten 1

inzenden scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste tien kandidaten per school in het programma Wolf of vul de scores in op de optisch leesbare formulieren.
Zend de gegevens uiterlijk op 8 juni naar de Citogroep.

Einde